

A hand is shown from the bottom, reaching upwards towards a key that is hanging from a string. This key is slightly closer to the hand than the others. There are approximately 12 other keys hanging from strings at various heights and positions against a dark, gradient background. The lighting is dramatic, highlighting the hand and the key it is reaching for.

De actuele waarheid over waarheid

door Paul Wouters

Beeld: Stocksnapper

I*Economen worden net als biologen, historici en andere wetenschappers verblind door een obsessie met feiten. Daarom zit de wetenschap alleen maar in de weg. De vraag rijst dan: waarop moeten we ons baseren als de feiten er niet meer toe doen? Welnu, daar hebben we de onderbuik voor.*

Micha Wertheim in zijn satirische berichten van het Transitieteam, in de Volkskrant, 12 december 2019

Plaats van handeling: een kantoorgebouw aan de Europalaan in Utrecht.

Onderwerp: een verandertraject dat het daar gevestigde adviesbureau bij een andere organisatie begeleidt.

Gesprekspartners: consultant Lieke en projectleider Paul.

Lieke: 'Het bestuur wil die verandering eigenlijk helemaal niet hoor.'

Paul: 'Is dat wel wáár, Lieke?'

Lieke: 'Ach Paul, je weet toch dat de waarheid niet bestaat?'

Paul: 'Hoe kom je daar bij?'

Lieke: 'Je bent toch filosoof? Ik heb dat in mijn opleiding geleerd op de Universiteit Utrecht. We hadden in het tweede jaar een filosofie cursus van ... dat weet ik niet meer, maar we lazen toen een boek, het was iets met rationaliteit en grenzen, geloof ik.'

Ik verzin dit niet. Toevallig kende ik die bron heel goed. Ik had met de auteurs Arnold Burms en Herman De Dijn een hele zomerweek georganiseerd over hun inspirerende boek *De rationaliteit en haar grenzen*, uit 1986 alweer en nog steeds het lezen waard. Uiteraard staat in dat boek niet dat de waarheid niet bestaat – de auteurs zijn geen flutfilosofen. Slechts één citaat: '... de stelling dat de wetenschap als dusdanig betrouwbaar is en bijgevolg met de realiteit overeenstemt, is zo evident,

dat ze slechts een triviale waarheid tot uitdrukking brengt.' (p. 64)

Hoe kan het dat Lieke daar zo'n overspannen indruk aan overgehouden heeft? De kans is groot dat dit op conto van haar docent te schrijven is. Het wemelde in die tijd aan Nederlandse universiteiten van filosofen die flirtten met Franse filosofie van postmoderne signatuur, die ze kenden uit krakemikkige Engelse vertalingen. Het waarheidsrelativisme – 'de waarheid is ook maar een mening' – ging er makkelijk in bij delen van het jonge alfavolkje. De bijl aan de wortels van onze cultuur, maar laten we het klein houden: een serieuze bedreiging voor de geloofwaardigheid van onze professie als consultant.

Hoe is het met het waarheidsconcept gesteld in de hedendaagse filosofie? En wat betekent dit voor het belang dat we al dan niet hechten aan waarheidsvinding in de praktijk van organisatieadvies? Eerst een stapje terug in de tijd.

Oude filosofie

Het waarheidsbegrip is in de westerse filosofie altijd een koningsstuk geweest, iets waar je beginnelingen in het vak niet te snel aan moet zetten. Het bevindt zich op het snijvlak van alle klassieke filosofische disciplines, want het vertoont zowel aspecten uit de logica, de taalfilosofie, de kennisleer, als de zijnsleer. Ja zelfs de ethiek is hier dicht bij betrokken, vanuit de vraagstelling of er ook zoiets als waarheid kan zijn inzake wat je moreel gesproken hoort te doen of te laten, bijvoorbeeld de waarheid spreken. Trouwens, iedere zelfkritische discipline zal zich voortdurend de vraag moeten stellen, of wat zij beweert op waarheid berust. De filosofie heeft wel een zodanige reikwijdte, dat zij ook gaat over de algemene vraag wat men kan verstaan onder het begrip waarheid. En vervolgens dus ook over hoe geloofwaardig opvattingen over waarheid zijn.

De taaiste kern van het waarheidsprobleem is wel deze: bestaat zoiets als een objectieve waarheid, kan een bewering waar zijn alleen op grond van de werkelijkheid, onafhankelijk van de perceptie of het begripsvermogen of de mening of het belang van wie die bewering uit? En direct daar achteraan natuurlijk de vraag of er wel zoiets bestaat als een 'objectieve werkelijkheid'.

Tot pakweg de 17e eeuw hadden weinigen daaraan getwijfeld. Iemand als Descartes leek dit wel in twijfel te trekken. 'Leek', schrijf ik, omdat zijn beroemde twijfel eigenlijk een retorische truc was – hij noemde dat zelf 'methodische' twijfel. Descartes vroeg zich af wat je absoluut zeker weet. Ik zie een glas wijn voor me staan, dat zou een illusie kunnen zijn, ik kan ervan drinken, ook die sensatie kan een illusie zijn. Je kunt niets uitsluiten, als het erop aankomt. Behalve dan dat je deze gedachten op dit moment hebt: je zit te twijfelen en daarmee word je tot deze fundamentele objectieve waarheid gebracht: ik besta. Iets wat nadenkt moet immers ook bestaan. Naar hedendaagse maatstaven is dit geen strak logische gevolgtrekking, maar dat hoeft ons hier niet bezig te houden. Het was wel een mijlpaal in de filosofie en daarmee in onze cultuur. Veel later zou men dit moment karakteriseren als de geboorte van het subject. Het twijfelende, gelovende, liefhebbende, leidende, lijdende ... 'ik' komt tot zelfbewustzijn en plaatst zich tegenover de (rest van de) wereld.

Het denkende subject van Descartes zal datgene als waar aanmerken, wat logisch voortvloeit uit de onbetwifelbare uitgangspunten van het eigen denken. Descartes ontkende het objectieve bestaan van de wereld buiten het subject allerm minst, maar hij kon die slechts begrijpen vanuit de eigen geest. De Engelse filosoof Berkeley zette een drastische stap verder, namelijk dat het hele

bestaan van de objectieve buitenwereld betwijfeld kan worden. Dezer dagen zou hij, net als Hans Strikwerda in dit nummer, naar de film *The Matrix* verwijzen. Wie kan aantonen dat hij of zij niet een reeks van sensaties is die deel uitmaken van een computersimulatie? Niet slechts in Angelsaksische sferen, ook op het Continent, staken anti-realistische filosofische denkbeelden de kop op. In filosofenjargon wordt dan vaak gesproken van 'idealisme', maar omdat dit niets te maken heeft met de dagelijkse betekenis van dat woord verkies ik (in navolging van anderen trouwens) 'anti-realisme'.

Er zijn twee smaken van deze positie, de milde en de pittige variant. De pittige anti-realist zegt dat zoiets als een objectieve, niet door ons (mede) bepaalde werkelijkheid niet bestaat; de zwaartekracht is een mentale constructie die ons helpt om zin te geven aan wat we zien gebeuren. De milde collega betwijfelt niet dat er zwaartekracht bestaat tussen objecten met een zekere massa in de werkelijkheid, maar zegt dat we dat inzicht slechts kunnen funderen binnen onze denkwereld. Want wat we ook zeggen om de wet van de zwaartekracht te ondersteunen, het zijn steeds denkbeelden, producten van onze percepties en redeneringen – we hebben geen toegang tot de werkelijkheid 'an sich'. Dit is de positie van Immanuel Kant. Zijn filosofische inzichten markeren het hoogtepunt van de Verlichting en werken via kopstukken als Hegel, Nietzsche, Wittgenstein, Husserl, Weber, Popper en vele anderen door tot op de dag van vandaag.

Dat is allemaal veranderd. Daar heeft sociaal constructivisme, een snel populair geworden stroming in filosofische en sociaalwetenschappelijke kringen van tweede helft 20e eeuw, zijns ondanks een belangrijke rol in gespeeld.

In memoriam sociaal constructivisme

Iedereen die sinds de jaren zeventig op een universiteit heeft gezeten, heeft op een gegeven moment wel een module meegekregen waarin werd gezegd dat er 'niet maar één waarheid is'. Daarna heeft iedereen van de bedrijfstrainer/therapeut gehoord dat je je eigen werkelijkheid/beleving mag hebben. Dat was jarenlang het recept om elkaar niet woedend naar de keel te vliegen. Maar ja, nu zijn er dus wel heel veel mensen die denken dat de maanlanding niet heeft plaatsgevonden.

Paulien Cornelisse in haar column op de voorpagina van de Volkskrant, 26 november 2019

Ideologie is per definitie een vijand van de waarheid, en de sociaal constructivistische variant tiert nog welig in onze beroepsgroep. Daarom moeten we het er hier nadrukkelijk over hebben.

Wilfred Verweij heeft dat makkelijk gemaakt, want in het jubileumnummer 60 jaar Sioo (2018), dat alle abonnees van dit blad ontvingen, had hij een bijdrage 'Sociaal constructionisme; de onverwachte mogelijkheden van het mogelijkheidsdenken'.

Welnu, waar gaat het over? Ik citeer: 'Het sociaal constructionisme, dat ondertussen ruim 50 jaar zijn sporen nalaat in de werkpraktijk van adviseurs, managers en andere professionals, breekt met het idee dat de sociale realiteit bestaat onafhankelijk van onze kennis en ons denken over die sociale realiteit, en breekt met het idee dat kennis een representatie is van een buiten ons bestaande realiteit die min of meer objectief kenbaar is.'

Dit is straffe kost, die in eerste instantie volstrekt indruist tegen het gezond verstand. Ik vernam vandaag dat twee vrienden van mij een tijd geleden ruzie kregen. Ontstond die ruzie pas op het moment dat ik er van hoorde? Wat zou zo speciaal aan een sociale realiteit zijn, dat ik bijvoorbeeld niet objectief kan weten wie de minister-president van Nederland is, maar wel dat de maan rond de aarde draait? Aanleiding genoeg om hier nog eens in tweede instantie naar te kijken.

In zijn artikel schetst Wilfred een contrast tussen het door hem aangehangen sociaal constructivisme enerzijds en anderzijds een naïef positivisme dat na de 19e eeuw bij mijn weten door niemand nog beleiden werd. Lekker *geframed* van Wilfred noemen we dat tegenwoordig, alsof de keuze dié is tussen zijn ideologie of de kleuterklas. Wilfred moet toch kennis hebben van recentere ontwikkelingen in filosofie en sociale wetenschappen, want hij verwijst naar de schitterende studie van Ian Hacking *The Social Construction of What?* (1999), in het bijzonder naar een beschouwing over de sociale constructie van depressiviteit. Daarmee stut Wilfred zijn eigen verhaal, maar hij rept met geen woord over de fundamentele kritiek van Hacking, nu twintig jaar geleden. Ik citeer slechts een paar uitspraken:

- *'The metaphor of social construction once had excellent shock value, but now it has become tired.'* (p. 35)
- *'The roots of social constructionism are in the very logical positivism that so many present-day constructionists profess to detest.'* (p. 43)
- *'Although social constructionists bask in the sun*

Het waarheidsbegrip is in de westerse filosofie altijd een koningsstuk geweest

they call post-modernism, they are really old-fashioned.' (p. 49)

De grondige en evenwichtige analyse van Hacking erkent de validiteit van sommige punten van sociaal constructivisten zoals Foucault, Rorty en Latour, maar laat van die denkrichting als geheel geen spaander heel. Er is nooit een overtuigend antwoord op gekomen.

Het sociaal constructivisme is de meest markante illustratie geworden van het eigen gedachtegoed: er is in zekere kringen, in Nederland zelfs in vrij brede kring, een 'postmoderne' stroming werkzaam geweest, die de dienst uitmaakte, fondsen naar zich toetrok en zo iets als objectieve beoordeling van de kwaliteit van onderzoek tot een achterhaalde gedachte verklaarde. Het sociaal constructivisme als sociale constructie in het kwadraat.

Het failliet van het sociaal constructivisme komen we van Wilfred niet te weten. Hij schrijft als een zeeloot, niet als onpartijdig onderzoeker. Ondertussen is hij ook iemand van de praktijk en dan is er met hem wel zaken te doen, zo blijkt. Hij illustreert het nut van zijn ideologie aan de hand van een casus. Het gaat om een net benoemde directeur van een organisatie, die strategisch in zwaar weer verkeert. De verse directeur gaat met diverse medewerkers aan het front in gesprek en komt met hen tot een aantal veranderingen die zoden aan de dijk zetten. Dat is echter niet wat de Raad van Toezicht voor ogen staat als nieuwe strategie. Een sociaal constructivistisch geïnspireerd adviseur komt op de proppen en gaat met de partijen in gesprek. Mooi, herkenbaar. Mijn boerenverstand zegt dat je als adviseur dan eens gaat uitvinden hoeveel rek er zit in de opvattingen van beide kanten over het idee van strategievorming. Kun je de RvT laten zien dat

strategie iets meer/anders kan zijn dan een blauwdruk; kun je de directie laten beseffen dat je nog iets verder moet reiken dan casuïstiek om strategisch van betekenis te kunnen zijn?

Ik bespaar u de met jargon doorspekte behandeling van deze casus door Wilfred, maar ik kan verzekeren dat u geen wezenlijke informatie mist met mijn korte samenvatting en dat de tactiek van Wilfred en mij ongeveer identiek is. (Op dit 'detail' na, dat Wilfred alleen oog bleek te hebben voor de ontwikkelopgave van de toezichthouders.) Hebben we daar nu die geweldige inleiding over sociaal constructivisme voor nodig gehad, vraagt de lezer zich in gemoede af. Neen, natuurlijk niet. Wie zich realiseert dat niet iedereen zich hetzelfde voorstelt bij het woord 'strategie' zit al op de goede weg. We hebben hier geen ondoorgrondelijke 'metafysica' bij nodig over 'sociale verschijnselen die tegelijkertijd feitelijk (dat wil zeggen: reëel bestaand, je kunt deze niet zomaar 'wegredeneren') én een (inter)subjectieve interpretatie, een tijdelijke uitkomst van interactieve betekenisverlening [zijn]'. Dit is mystificatie en mogelijk ook imponeergedrag. Ik neem aan dat dit geen onderdeel vormt van de identiteit van Sioo. Trouwens, in de publicatie van Sioo waaruit ik Wilfred citeerde, trof ik een uitspraak in chocoladeletters aan van Renate Litjens, die volstrekt niet sociaal constructivistisch is: 'Je kunt aardappelen in 5 minuten gaar verklaren, maar dan zijn ze toch evengoed niet te eten.' Dan begrijpen we elkaar weer.

Een vroeg toonaangevend werk voor sociaal constructivisten, van de hand van Peter Berger en Thomas Luckman, draagt de misleidende titel *The Social Construction of Reality* (1966). Het boek gaat over de manier waarop wat we menen te weten tot stand komt door sociale processen. Dát sociale processen daarbij een belangrijke rol vervullen, zal

Als je de ontwikkelingen in het vakgebied vijf jaar laat slingeren, kun je dan nog meepraten?

niemand ooit betwijfeld hebben. We leren immers veel door communicatie. Daarnaast spelen biologische processen een belangrijke rol, al was het maar omdat die verantwoordelijk zijn voor de selectie van werkelijkheid die we met behulp van onze zintuigen waarnemen. Ons beeld van de werkelijkheid is mensenwerk, dat is evident. Daarmee is niet gezegd dat de werkelijkheid per se zelf mensenwerk is. Wij hebben ons een beeld van de aarde gemaakt en weten er, mede dankzij sociale processen, redelijk wat vanaf, maar daarom hebben we die planeet toch niet zelf gemaakt? De tekst van Berger en Luckman is wat dat betreft erg warrig. De centrale vraag voor de socioloog is deze, schrijven ze: *'How is it possible that subjective meanings become objective facticities?'* Of ook: *'How is it possible that human activity (Handeln) should produce a world of things (choses)?'* Deze tekst is interessant omdat die een doorkijk biedt naar de bron van die warrigheden. In de jaren 60 van de vorige eeuw was het theoretisch denken in de mens- en maatschappijwetenschappen, zowel van de Franse als van de Duitse kant, nog doordrenkt van filosofisch anti-realisme. Dat wil zeggen van de opvatting dat de wereld van het denken zich buiten de wereld van materie-energie bevindt en dat er een eigenstandige oorzakelijke werking van uitgaat. Sterker nog, voor de geleerden in het voetspoor van Hegel vormt de geest juist de drijvende kracht van de werkelijkheid als geheel. Bij Hegel was die geest dan ook niet 'subjectief', dus niet gebonden aan de persoon waarin die geest werkzaam is, maar 'objectief' en derhalve geldig voor eenieder die aan de geest deelachtig is. Medio 20e eeuw was de geest van Descartes nog steeds in vele hoofden vaardig, met alle problemen van dien. Wie eenmaal een radicaal onderscheid

maakt tussen twee werkelijkheden, die van de materie en die van de geest, kan zich vervolgens blijven verbazen over het gegeven dat die twee kennelijk voortdurend met elkaar in interactie zijn. Waar zou anders de immense populariteit van het zogenaamde Thomas theorema vandaan zijn gekomen? In 1928 schreef de Amerikaanse socioloog William Thomas dit inzicht op: *'If men define situations as real, they are real in their consequences.'* Een dagelijks voorbeeld: als ik denk dat het regent, dan neem ik een paraplu mee. Daarvoor hoeft het niet werkelijk te regenen. *Selfdefying* en *selffulfilling prophecies* zijn bijzondere gevallen van dit weinig verrassende inzicht. Nu verbaast niemand zich daar nog over, maar een eeuw terug had dit kennelijk informatiewaarde – hoe kan dat? Heel eenvoudig, het werd ervaren als een geval van 'geest (of idee) oefent kracht uit op de materie', een vorm van psychokinese oftewel mindf*ck. Vanuit een hedendaags naturalistisch perspectief is het nogal evident dat een organisme voortdurend interageert met zijn omgeving en dat allerlei fysiologische en psychologische functies daarbij betrokken zijn. Onze geest heeft een vanzelfsprekende relatie met de rest van de werkelijkheid via zintuigen en (taal)handelingen, althans zolang we gezond zijn. 'Wonder en is geen wonder' zou Simon Stevin gezegd hebben.

Vandaag de dag is vanzelfsprekend dat men bij analyse van, en ingrijpen in, sociale werkelijkheden ook die onderdelen van de werkelijkheid moet betrekken die bestaan uit geïnternaliseerde normen, waarden en opvattingen. We hebben daar geen sociaal constructivisme of andere ideologie voor nodig. Gezond verstand volstaat ruimschoots. Paul Boghossian heeft in zijn boek *Fear of Know-*

ledge (2006) het sociaal constructivisme haarfijn geanalyseerd. In zijn laatste alinea draagt hij het (in mijn vertaling) als volgt ten grave: 'We gaan er doorgaans vanuit dat wat er zoal gebeurt niet afhangt van wat we er over denken, en dat we ons een redelijk objectieve mening kunnen vormen over die gebeurtenissen, niet gebonden aan ons sociale of culturele perspectief. Makkelijk of vanzelfsprekend is dat niet, maar het is zeker niet zo dat de heden-daagse filosofie leert dat het niet kan.'

Nieuw realisme

De waarheid lag in de vorige eeuw niet alleen onder vuur vanuit het sociaal constructivisme. Dat zou te veel eer zijn. De Angelsaksische (taal)analytische filosofie droeg ook haar steentje bij. In navolging van de latere Wittgenstein probeerde men zich te beperken tot een onderzoek naar de betekenis van taalhandelingen. De betekenis van 'daar staat een boom' moet je dan niet zoeken in een verwijzing van die zin naar zoiets als 'de werkelijkheid', want dat is zinledig taalgebruik, waarmee je je het gekrakeel van de oude filosofie op de hals haalt. Taal verwijst naar meer taal. *'A rose is a rose is a rose.'* (Hoewel de zee tussen Frankrijk en het UK toen filosofisch gezien nog dieper was dan nu, vallen wel overeenkomsten op tussen taalanalyse aan de ene kant en het (post-)structuralisme aan de andere kant.)

Austin, deze Himalayatop van de analytische filosofie, beschouwt 'waar' of 'werkelijk' als *trouser words*, woorden als broeken die men kan aantrekken, maar die zelf geen inhoud hebben. In het 'normale' taalgebruik worden ze vooral gebruikt om te imponeren, respect af te dwingen. Grappig genoeg begint zijn boek *How to Do Things With Words* (1962) met deze woorden: *'What I shall have to say here is neither difficult nor contentious; the only merit*

I should like to claim for it is that of being true, at least in parts.' Austin kon dus zelf niet zonder het concept waarheid, niet als machtsmiddel, maar als overeenkomstig de werkelijkheid.

Als er geen waarheid is, kunnen we niets weten. Sedert Plato nemen we immers aan dat 'weten' als volgt gedefinieerd kan worden.

Jan weet dat het sneeuwt, dan en alleen dan als

1. Het inderdaad sneeuwt, met andere woorden 'het sneeuwt' is waar;
2. Jan gelooft dat het sneeuwt (toevallig een ware uitspraak doen telt niet);
3. Jan goede redenen heeft om te geloven dat het sneeuwt.

(Twee millennia hield deze definitie globaal genomen stand, tot Edmund Gettier met een artikeltje van drie pagina's in 1963 een paar tegenvoorbeelden gaf. De drie voorwaarden bleken wel noodzakelijk, maar niet voldoende. Dit hoeft ons hier niet bezig te houden, want de waarheidsvoorwaarde staat nog steeds overeind. Logisch: het zou een contradictie zijn om te beweren 'Jan weet dat het sneeuwt maar dat is niet zo'.)

Is het erg om concepten als feit, waarheid, weten en werkelijkheid op de schroothoop te werpen? Jazeker, dat is zelfs catastrofaal. Als we geen onderscheid meer kunnen maken tussen juiste en onjuiste opvattingen, tussen juiste inschattingen en vergissingen, dan is dat levensbedreigend. Opvattingen die stroken met de (objectieve) werkelijkheid, bieden aanzienlijk meer kans op effectief en efficiënt handelen. Bovendien zouden we ons dan in ons professionele denken en handelen ver verwijderen van gezond verstand en dagelijkse verstandhouding. Dat moet je alleen doen als het niet anders kan, met andere woorden als er dwingende

redenen zijn om er vanaf te wijken. Dat is het geval in kwantummechanica, maar niet in management consultancy.

Tegen het einde van vorige eeuw werd duidelijk dat het waarheidsconcept niet alleen in de filosofie en aanverwante disciplines onder vuur lag, maar dat scepticisme over waarheid ook maatschappelijke impact kreeg – het tijdperk Trump kondigde zich aan. Dat leidde tot een magistraal tegenoffensief van filosofische kopstukken. Ik neem u even mee voor een *gallery walk* in chronologische volgorde. Ik begin bij Ian Hacking (1999), die ik reeds als getuige à charge opriep in de zaak Wilfred. George Lakoff & Mark Johnson's *Philosophy in the Flesh* verscheen in hetzelfde jaar. Zij kijken naar traditionele filosofische thema's inzake waarheid en waarde, doordrongen van het feit – want dat is het – dat wij denken met ons lichaam, het resultaat van een biologisch evolutieproces. Dat was toen al lang geen nieuw inzicht meer, Amerikaanse pragmatisten hebben het snel na Darwin opgepikt, maar het heeft veel tijd en strijd gekost om dat fundamentele gezichtspunt diep en breed tot gelding te brengen. Robert Nozick (2001) wijdde zijn laatste grote werk aan het verdedigen en verkennen van de idee dat wij toegang hebben tot objectieve werkelijkheid. Hij doet dat op zijn vertrouwde zwierige en tegelijk strak beargumenteerde manier. Ook Bernard Williams (2002) wijdde zijn laatste grote werk aan een verdediging van het waarheidsconcept. Zijn invalshoek is minder conceptueel en meer maatschappelijk. Hij ziet waarheid en waarachtigheid als kernwaarden voor het in stand houden van een

vrije samenleving en gebruikt daarbij heel slim Nietzsche, een heilige van de postmodernistische kerk, als uitgangspunt. Terzijde: John Caputo (2013) pakt het zo mogelijk nog slimmer aan door de filosofie van Derrida als uitgangspunt te nemen en duidelijk te maken hoe die tot een concept van waarheid leidt.

Wolfgang Künne (2003) produceerde een doorwrochte studie van de waarheidsconcepten die in omloop (geweest) zijn en komt zo, overtuigend en overzichtelijk beargumenteerd, tot wat hij zijn 'bescheiden' waarheidstheorie noemt. Michael Lynch (2004) biedt een elegant overzicht van waarheidskwesties. Hier zijn laatste zin, als smaakmaker: '*If we are bound to be fools, let us be fools with hope.*' Ik sluit de rondgang langs de eeuwwisseling af met een klein maar fijn boekje van Harry Frankfurt (2005) dat ik iedereen wil aanbevelen als presentje bij de verjaardag van een gerenommeerde onzinverkooper in de eigen kennissenkring, al dan niet opdrachtgever.

Waar de filosofie van de 20e eeuw werd gekenmerkt door heftige richtingenstrijd, of zelfs door totale onwetendheid over het werk van vakgenoten buiten gehoorsafstand, zien we tegen het begin van het derde millennium een zekere convergentie optreden. Dat is ook het geval met het denken over waarheid en werkelijkheid, ondanks het feit dat uiteraard niet alle problemen naar algemene tevredenheid uit de wereld zijn. Zo is er bijvoorbeeld nog een opvallend verschil van mening over de vraag of waarheid al dan niet een intrinsieke waarde is, met andere woorden slechts waardevol in dienst van andere doelen, of

Wat we ooit als waar beschouwden, blijkt later een dwaling te zijn geweest

waardevol op zich, afgezien van nut. Zo is er ook nog vrij veel onduidelijkheid over de correcte logische vorm van uitspraken over de (on)waarheid van..., ja van wat precies: gedachten, opvattingen, overtuigingen, beweringen, proposities, zinnen? Naar welke visie convergeert nu het denken over waarheid en werkelijkheid? Wat behelst dat nieuwe realisme, zoals ik die visie noem onder meer in navolging van Markus Gabriel (2019)? Schetsmatig:

- Waarheid is de eigenschap die een bewering heeft als die overeenkomt met de werkelijkheid.
- Organismen kunnen zich in de werkelijkheid staande houden en zich vermenigvuldigen dankzij voortdurende interactie met de omgeving. Ze houden zich geïnformeerd over voor hen relevante signalen, zodat ze daarop kunnen reageren door zichzelf en/of de omgeving aan te passen.
- Het 'beeld' dat het organisme heeft omtrent de werkelijkheid, wordt gevormd door het samenstel van de signalen die het uit de werkelijkheid ontvangt. Dat samenstel is specifiek voor de soort waar het organisme toe behoort en waar die soort op aangewezen is. Bijen en sommige vogelsoorten willen precies weten waar de zon zich bevindt achter de wolken. Zij kunnen de polarisatie van licht onderscheiden, mensen niet.
- Mensen zijn in staat om door middel van hun ruim bemeten verstand te beredeneren waar de zon zich bevindt en degenen die het noorden even kwijt zijn, krijgen het wel te horen van de anderen, dankzij hun ruim bemeten taalcompetenties.
- Het verstand ontwikkelde zich als onderdeel van ons organisme in interactie met de (veranderende) omgeving. De reeds geciteerde Marcus Gabriel beschouwt verstand als een spreekwoordelijk zesde zintuig, niet zo gek bedacht.
- Het verstand helpt ons om te beoordelen welke signalen of denkbeelden corresponderen met een objectieve werkelijkheid en welke niet – we kunnen ons van alles en nog wat inbeelden.
- Er is ook zoiets als subjectieve werkelijkheid: als ik me inbeeld dat ik gevolgd word, maar dat blijkt vervolgens op een misverstand te berusten, dan was mijn waandenkbeeld ook werkelijk, maar behoorde dat niet tot de objectieve werkelijkheid. Althans voorlopig niet, want we beschikken nog niet over manieren om een waan objectief toegankelijk te maken, net zomin trouwens als de sensatie van auteur dezes wanneer hij blauw gaderde weidegeitenkaas op zijn tong proeft.
- Ons verstand, althans dat van Nozick (2001), beschikt over vier toetsstenen om te beoordelen of een bewering slaat op iets dat objectief werkelijk is, namelijk:
 1. Is het vanuit verschillende perspectieven te benaderen? (En zijn de uitkomsten van die verschillende perspectieven niet in tegenstrijd met elkaar?)
 2. Kunnen we intersubjectief tot overeenstemming komen omtrent die bewering?
 3. Als de bewering in kwestie correspondeert met een (objectief) feit, dan mag de (on)waarheid ervan niet afhankelijk zijn van de opvattingen die men erover heeft.
 4. Wat objectief waar is, vertoont invariantie onder diverse transformaties. Als je bijvoorbeeld beweert dat een organisatiestructuur niet deugt, dan mag het niet uitmaken welke 'poppetjes' je erin plaatst.

Ik kan me voorstellen dat de lezer nu denkt 'vertel eens wat nieuws!' Dan heb ik goéd nieuws: de lezer was al nieuw realist en hoeft niet meer overtuigd te worden. Er zijn misschien ook lezers die al bedenkingen hadden bij de titel van dit artikel: *De actuele waarheid over waarheid*. Is waarheid niet per definitie eeuwig? Er zijn inderdaad mensen die slechts eeuwige waarheden als waarheid erkennen. Laten

Wanneer de waarheidswaarde van een bewering geen verschil maakt voor ons, dan heeft die bewering geen werkelijke betekenis

we die bevolkingsgroep de waarheidsfundamentalisten noemen. Zij weten dus per definitie niet veel. Het is zelfs de vraag of ze veel wiskunde overhouden. Ook de stelling dat de som van de hoeken van een driehoek 180 graden bedraagt, wat toch nogal elementair lijkt, is relatief gebleken, namelijk relatief aan het referentiekader oftewel de axioma's die je accepteert. Om de sociaal constructivisten toch even te frustreren: dat heeft niets te maken met sociaalpsychologische kenmerken of achtergronden. Wat we ooit als waar beschouwden, blijkt later een dwaling te zijn geweest. De voorbeelden liggen voor het oprapen. Wat fundamentalisten als (eeuwige) waarheden overhouden, zijn niet zelden geloofspunten die in principe niet te weerleggen zijn. Zo lang we niet over de middelen beschikken om de achterkant van de maan fijnmazig door te kammen, kun je staande houden dat daar ergens een kabouter woont. Als je aan je geloof toevoegt dat die kabouter zo bijzonder is, dat die op geen enkele manier gedetecteerd kan worden, dan kun je eeuwig aan je geloof blijven plakken. Maar wat heb je aan een bewering die zelfs niet te weerleggen valt? Wanneer de waarheidswaarde van een bewering geen verschil maakt voor ons, dan heeft die bewering geen werkelijke betekenis. Daarom mogen we het radicale scepticisme van Berkeley – ik ben een figuur uit *The Matrix* – terzijde laten, niet omdat het onwaar is, maar omdat de waarheidswaarde ervan op principiële gronden niet te bepalen is.

Bij een hanteerbare empirische vraag kan de wetenschappelijke methode behulpzaam zijn om de waarheid te achterhalen, maar dit is nooit de waarheid over een eenmalige gebeurtenis. Meerdere decennia terug ging ik af en toe in debat met lieden

die op een bovennatuurlijke manier in contact konden komen met andere mensen, onder wie zelfs overledenen, of die de genezende werking van water propageerden (homeopathie). Vrijwel steeds was de eerste opmerking uit de zaal iets in de trant van 'ik heb een tante en die heeft er toch wel ontzettend veel profijt van gehad'. Ik kan u verzekeren dat je dan als wetenschapper bij voorbaat geen sterk verhaal hebt in die zaal.

Ook al heb je een valide vraag te pakken, dan zal de wetenschap je geen definitief antwoord kunnen geven. Arbesman (2012) introduceerde het interessante begrip 'halfwaardetijd van wetenschappelijke bevindingen': hoe lang duurt het in een wetenschappelijke discipline voordat 50 procent van haar bevindingen achterhaald worden? We weten dat het in de natuurkunde niet zo snel gaat en in een discipline als voedingsleer juist heel snel. Ik ga hier geen cijfers reproduceren, want die zijn absoluut onbetrouwbaar, maar het concept is herkenbaar en significant. Als consultants in de organisatiesfeer zullen we de eigen discipline, als er al van een discipline sprake kan zijn, inschatten als eentje met een korte halfwaardetijd. Als je de ontwikkelingen in het vakgebied vijf jaar laat slingeren, kun je dan nog meepraten? Ja, als Nederlanders kun je natuurlijk altijd meepraten, maar ik bedoel: weet je dan nog waar het over gaat?

Waarheidsvinding en professie

Enkele decennia geleden kwam ik voor het eerst in aanraking met organisatieadvies, als opdrachtgever. Ik lag overhoop met mijn bestuur en we besloten een externe deskundige om hulp te vragen. Steven de Waal, toen verbonden aan Boer & Croon, kwam

ik als eerste op het spoor. We maakten telefonisch een afspraak voor een gesprek. Ik begreep al meteen dat ik van groot geluk mocht spreken dat hij voor mij nog een gaatje in zijn agenda vond. In het gesprek legde ik uit wat er aan de hand was. Ik werd al snel onderbroken. Dat treft, zei Steven, ik heb over die problemen net een onderzoek afgerond en toevallig heb ik hier de sheets bij me. Hij leidde me door ingewikkelde kleurrijke plaatjes heen, waar de oplossing van het probleem in te vinden zou zijn. Het kwam niet tot een tweede afspraak. Bij de tweede poging kwam ik in contact met wijlen Ernst Marx en zijn collega van AO Frans Verharen. Het contrast met de eerste ervaring kon niet groter zijn: de heren luisterden alsof tijd geen punt was en stelden pertinente vragen. Veel later zou ik kennisnemen van het concept *Humble Inquiry* van Edgar Schein en al lezende dacht ik met warmte terug aan hoe deze professionals dat in praktijk brachten. Na amper onderzoek naar hoe de vork in de steel zat, achter de diversiteit van meningen, kwamen de adviseurs met een uitstekend verzorgd rapport op tien A4-tjes en met een mogelijke oplossing, die inderdaad soelaas bleek te bieden.

Ik kan me geen professie inbeelden waarin waarheidsvinding niet een belangrijk onderdeel uitmaakt van professioneel handelen. Bij sommige professies is die waarheidsvinding heel geprotocolleerd, denk aan de rechterlijke macht, bij andere zijn er veel meer vrijheidsgraden. Er is geen twijfel aan dat ook Steven de Waal aan waarheidsvinding heeft gedaan. Hij deed onderzoek naar de problematiek van organisaties in dezelfde sector en trok daar algemene conclusies uit. Zeker informatief, maar het algemene beeld, hoe *evidence based* ook, is niet per se toepasselijk op mijn in allerlei opzichten unieke casus. Hier bevind ik me dus zelf in de positie van die persoon in de zaal, die verwijst naar zijn eigen tante!

In de *Body of Knowledge and Skills* van de Ooa wordt aan onderzoek zowel in de startfase als in de uitvoerende fase van een typisch adviesproces aandacht besteed. De beroepsorganisatie verwacht van haar leden dan ook een breed palet aan onderzoeksvaardigheden. Logisch, maar hoe vaak zou in onze professie nog sprake zijn van een ‘typisch adviesproces’? Onderzoek en advies liggen in afnemende mate in één hand. Er heeft een sterke specialiseringsslag plaatsgevonden. Naarmate de transactiesnelheid in onze economie groter en de productcyclus korter worden, komt het onderdeel waarheidsvinding bij ons consultants meer onder druk te staan. Een voorbeeld: ik kom bij een potentiële klant, die positieve verhalen gehoord heeft over mijn leiderschapsatelier, ergens, en dat ook wel interessant vindt. Ik voel me vereerd en zeg dat we dan eerst eens wat onderzoek moeten doen: wat is hier aan de hand, wat zijn de doelen, wat hebben je mensen nodig et cetera. Ik zie het gezicht van de gesprekspartner betrekken, het werd niks.

Als consultant kun je in de meest diverse opdrachten terecht komen. Ik heb te maken gehad met klantvragen waarbij ik met de opdrachtgever nog moest achterhalen wat het probleem was; ik heb integriteitsonderzoek uitgevoerd waar je bij aanvang van het onderzoek met de opdrachtgever een protocol dient vast te leggen. Veel variatie dus, maar altijd was een belangrijke vraag: wat is hier werkelijk aan de hand? Je moet een betrouwbaar beeld scheppen. Natuurlijk, een beeld is een schepping, een biologisch, sociaal en cultureel construct. Maar betrouwbaarheid dankt een beeld aan de mate waarin het tevens cruciaal bepaald is door objectieve kenmerken van de werkelijkheid. Het beeld van de beeldhouwer is een schepping, maar als het niet al in de steen zat, kan het er niet uitkomen.

Literatuur

- Arbesman, Samuel, *The Half-Life of Facts*, Penguin Group, 2012
- Austin, J.L., *How to Do Things with Words*, Oxford U.P., 1962
- Berger, Peter & Luckmann, Thomas, *The Social Construction of Reality*, Penguin Books, 1966
- Boghossian, Paul, *Fear of Knowledge*, Clarendon Press Oxford, 2006
- Burms, A. & De Dijn, H., *De rationaliteit en haar grenzen*, Van Gorcum, 1986
- Caputo, John D., *Truth*, Penguin Books, 2013
- Frankfurt, Harry G., *On Bullshit*, Princeton U.P., 2005
- Gabriel, Markus, *De zin van denken*, Boom, 2019
- Hacking, Ian, *The Social Construction of What?*, Harvard U.P., 1999
- Künne, Wolfgang, *Conceptions of Truth*, Clarendon Press Oxford, 2003
- Lakoff, George & Johnson, Mark, *Philosophy in the Flesh*, Basic Books, 1999
- Lynch, Michael P., *True to Life*, MIT Press, 2004
- Nozick, Robert, *Invariances*, Harvard U.P., 2001
- Williams, Bernard, *Truth and Truthfulness*, Princeton U.P., 2002

Paul Wouters werkt als organisatieadviseur.

AMBITIEUS PA WIL VERDUBBELING RESULTATEN EN VERKENT NIEUWE GROEIPLANNEN

PA Consulting heeft tijdens de presentatie van de wereldwijde jaarcijfers ambitieuze groeiplannen uit de doeken gedaan. Na een recordomzet in 2019 wil het concern binnen vijf jaar de resultaten verdubbelen.

In 2019 realiseerde PA Consulting een jaaromzet van 500 miljoen Britse pond, een record. De stijging van 10 procent ten opzichte van 2018 doet het bureau met zelfvertrouwen naar de toekomst kijken. Binnen vijf jaar verwacht PA de resultaten te hebben verdubbeld.

In 2015 nam investeerder The Carlyle Group een meerderheidsbelang van 51 procent in PA Consulting. Die financiële armslag die de firma hierdoor kreeg uitte zich in diverse overnames. Zoals die van de Amerikaanse groeistrategie 4iNNO vorig jaar. Door de sterke bedrijfsresultaten van de afgelopen jaren, verkent het bestuur van PA opnieuw de mogelijkheden voor nieuwe overnames en financiële belangen in bedrijven. Hiermee blijft PA Consulting een onafhankelijk adviesbureau. CEO Alan Middleton: "PA heeft een heldere missie en een bewezen reputatie als het aankomt op bovengemiddelde groei. We zijn perfect gepositioneerd om onze ambitieuze groeiplannen waar te maken, door innovatie bij onze klanten én onze medewerkers te blijven stimuleren."

Woord: Niels Vlot Beeld: Chris Liverani